

Aile: Gelenekselden Günümüze Disiplinler Arası Bakış

Editörler: Nurgün OKTİK · Esra ELMAS ÖKTEM

Editörler: Prof. Dr. Nurgün OKTİK - Dr. Öğr. Üyesi Esra ELMAS ÖKTEM

AİLE: GELENEKSELDEN GÜNÜMÜZE DİSİPLİNLER ARASI BAKIŞ

ISBN 978-625-6135-23-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2024, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Eylül 2024, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarım: Pegem Akademi
Kapak Görseli: Selin TAHMAZOĞLU

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Aile sosyal ilişkilerin gerçekleştiği, evlilik, kan bağı, soy, sop gibi olgulara dayalı evrensel, iç işlerinde bağımsız, sürekli ve mahrem bir sistemdir. Ailenin evrensel olması ve modern toplumda yeniden üretilmesi hem birey hem de toplum açısından vazgeçilmez kılmaktadır. Aileye bu günden bakabilmek için üç boyutlu düşünmek gerekirken geçmişteki yapısı ve değerlerini anlamak, bu günü değerlendirip geleceğe çıkarım yapabilmek gerekir.

Modernleşmeyle birlikte devletler aileyi desteklerken, aileler bireylerin sıcak, içten samimi duyguları yaşandığı, sevginin ve aynı zamanda çıkarların yaşandığı içe kapalı bir kutu haline dönüşmüştür. 21. Yüzyılda bireyselleşmenin hızlanması ve bireylerin ve grupların sosyal hareketlilik içerisinde olması nedeniyle çekirdek ailelerde de hızlı değişimler yaşanmaktadır.

Bu kitap çalışması disiplinler arası bir çalışma olup, günümüzde yaşanan bazı sorunları akademik çalışmalarla görünür kılmayı amaçlamaktadır. Psikoloji, Sosyoloji ve Sosyal hizmet alanlarında aileye ve sorunlarına nasıl bakıp açıklayabiliriz konusunu farklı perspektiflerden anlamaya çalışmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte aile, evlilik ve boşanma olguları değişmiş midir? Bu değişim toplumu ve dünyayı nasıl etkilemektedir? Ailenin gündelik yaşamındaki değişim ve dönüşümünü gündelik yaşam döngüsüne bakarak anlayabilir miyiz? Güç bir süreç olan ebeveynlik, bebek bakımı, maddi kaygılar ve sosyal aktivitelerde azalma gibi zorluklarla nasıl baş edilebilir? Sağlıklı bir çift ilişkisi, ebeveynliğe geçiş sürecinde koruyucu bir rol oynar mı? İyi bir çift ilişkisi, ebeveynlik deneyimini kolaylaştırıp ailedeki genel uyumu artırıp zorluklar etkili iletişim ile aşılabılır mi? Toplumsal cinsiyet rollerinde ve eşit(siz)liğinde kilit rolünü oynayan aileyi anlamak çocukların toplumsal cinsiyet kavramını ve cinsiyet rollerinin bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki gelişiminde ne kadar önemlidir ve toplumsal cinsiyet eşitliği çocuklara masal ve hikaye anlatılarıyla kazandırılabilir mi? Tarihsel süreçte babalık nasıl değişime uğramıştır? Aile Değişim Kuramı doğrultusunda babalığın içinden geçtiği tarihsel değişimde günümüzde ve gelecekte babalığın davranışsal boyutu nasıl olacaktır? Modern toplumda ailenin çocuk yetiştirme-deki işlevi ve rolü aşınarak otoritesi zayıflamış mıdır? Ailenin işlevi zayıfladıysa çocuğun konumu daha baskın hale gelmiş midir? Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeyle çocukların sosyalleşme gereksinimleri dijital araçlarla sanal ortamlara kayarak mı kaymıştır? Bu süreçte önemli bir sosyalleşme aracı olan oyun kavramı da dijitalleşmiş midir? Çocukların dijital dünyada bilinçli ve etkili kullanım alışkanlığı geliştirebilmelerini sağlamak için ebeveynler çocuklarını kontrol ederek siber zorbalıktan kurtarabilirler mi? Ebeveynler dijital mahremiyetin nasıl koru-

nabileceğinin farkındalığını kazanırsa çocuklarını koruyabilirler mi? Yaşamda yok edilemez ilişkisel bir parça olan kardeşlik, sadece biyolojik veya legal aile bağlarına dayanan bir olgu mudur? Kardeşlik ortak bir deneyim, kurum veya yaşantı etrafında kurulan aileler, gruplar ve aidiyetler de yatay ekseninde kurulan kardeş ilişkilerinin özelliğini yansıtır mı? Madde kullanım bozukluklarına bağlı sorunlar, aile dinamiklerinde bozulma ve ailenin işlevselliğinde azalma gibi ciddi sonuçlara yol açar mı? Genel olarak, madde kullanım bozukluklarının aileler üzerindeki yaygın etkisi, etkilenen aile üyelerinin karşılaştığı duygusal, sosyal ve sağlıkla ilgili zorlukları ele alan kapsamlı destek sistemlerinin gerekli midir? Bakım veren aile üyelerini desteklemek hem de hastaların iyileşme süreçlerine katkıda bulunmak amacıyla ailelerin neler deneyimlediğini saptamak sosyal bilimlerde öncelik taşımakta mıdır? Aile üyelerinden birinin kaybı ile yaşanan mental, sosyal, psikolojik, davranışsal olarak çeşitli tepkiler yaşamakta mıdır? Bu tepkileri anlamlandırabilmek için yas çalışmalarında bütüncül (holistik) bir bakış açısı ile psikososyal bir yaklaşımı benimsemenin önemi nedir? Profesyonel çalışanların (sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişim uzmanı, sosyolog, psikolog vb.) yas süreçlerine daha geniş bir mercekten bakmalarını ve ekip olarak çalışmalarını gerektirmekte midir? Bu alanlarda çalışanların ilgili kuram ve yaklaşımları bilmeleri, bunları ailelerin içinde buldukları sosyal yapı, grup/azınlık, kültür ve ülkelere göre ele alabilmeleri önemli bir yer oluşturmaktadır mı? Günümüzde bireysel dindarlık seviyelerinde düşüş var mıdır? Nesiller arasındaki dini değer aktarımını etkileyen etmenler nelerdir? Ebeveynlerin dindarlık seviyeleri, ebeveynler dışındaki aile üyelerinin dini sosyalizasyon sürecinde üstlendikleri roller, aile içerisindeki ilişkilerin niteliği, geleneksel aile yapısı, ebeveynlik stili ve ailenin ikincil sosyalizasyon üzerindeki belirleyici etkisi dini değer aktarımını etkileyen ailesel faktörlerin önemi nedir?

Bu kitap çalışmasında yukarıdaki sorgulamaların tümü, aileye ilişkin güncel sorunların tartışılmasına odaklanmaktadır. Ayrıca, hemen herkesin bütün ya da parçalanmış bir ailesi olmasından hareketle, toplumsal ve bireyseli anlamak ancak aileyi anlamak ve aile ilişkilerinin sorunlarının bilinmesi ile mümkün olabilir.

Bu kitabın hem akademik olarak hem kamusal alanda ilgili duyan kesimlere hem de öğrencilere ve akademik çalışmalara ilgi duyan kesimlere yeni bir bakış açısı kazandıracağına inanılmaktadır. Bu çalışmaya makaleleriyle katılan genç bilim insanları aile konusunun çeşitli boyutlarıyla ele alınarak daha iyi anlaşılması için gerek tezlerinde gerekse akademik araştırmalarla katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Ayrıca, bu kitap çalışmasında sosyal bilimlerin üç farklı alanında çalışma yapan ve genel olarak doktora ve yüksek lisans alanlarındaki çalışmalarını sunan araştırmacılar, akademik işbirliğinin güzel bir örneğini vermişler ve bu yolla canlı bir akademik topluluğun oluşmasına da katkıda bulunmuşlardır.

Bir yıllık bir emek sonunda çıkan bu ortak çalışmaya değerli katkılarda bulunan meslektaşlarımıza teşekkürü borç biliriz. Kitabın basım sürecinde desteklerini esirgemeyen Pegem Akademiye ve Sayın Servet Sarıkaya'ya teşekkür ederiz. Okuyucunun bu kitapla farklı alanlarda aileye nasıl baktıkları ve ailenin değişen yolculuğu konusunda derinlemesine, zevkle ve sorgulayarak bilgi sahibi olması dileğiyle.

Nurgün OKTİK

23.08.2024

PREFACE

The family is a universal, independent, continuous, and private system based on phenomena such as marriage, blood ties, and lineage, where social relations are realized. The universality of the family and its reproduction in modern society make it indispensable for both individuals and society. In order to look at the family from today, it is necessary to think in three dimensions, to understand its structure and values in the past, to evaluate the present and to make inferences for the future.

With modernization, while states support the family, families have turned into a closed box where individuals experience warm, sincere feelings, love, and at the same time, interests. In the 21st century, with the acceleration of individualization and the social mobility of individuals and groups, nuclear families are undergoing rapid changes.

This book is an interdisciplinary study that aims to make some of the problems experienced today visible through academic studies. It seeks to understand how we can view and explain the family and its issues from different perspectives in the fields of Psychology, Sociology, and Social Work.

Have the phenomena of family, marriage, and divorce changed with globalization? How does this change affect society and the world? Can we understand the change and transformation in the daily life of the family by looking at the daily life cycle? How can difficult processes such as parenting, infant care, financial concerns, and a decrease in social activities be managed? Does a healthy couple relationship play a protective role in the transition to parenthood? Can a good couple relationship facilitate the parenting experience, increase overall harmony in the family, and overcome challenges through effective communication? How important is understanding the family, which plays a key role in gender roles and inequalities, in the development of children's understanding of gender and gender roles during infancy and early childhood? Can gender equality be instilled in children through tales and stories? How has fatherhood changed in the historical process? What will be the behavioral aspect of fatherhood today and in the future in light of Family Change Theory? Has the function and role of the family in raising children in modern society weakened, and has its authority eroded? If the function of the family has weakened, has the position of the child become more dominant? Have children's socialization needs shifted to virtual environments with digital tools due to technological advancements and globalization? Has the concept of play, an important tool for socialization, also become digitized in this process? Can parents save their children from cyberbullying by controlling them to ensure

they develop conscious and effective usage habits in the digital world? Can parents protect their children if they become aware of how to safeguard digital privacy? Is siblinghood, an indestructible relational part of life, solely based on biological or legal family ties? Do families, groups, and belongings established around a shared experience, institution, or life reflect the characteristics of horizontally established sibling relationships? Do problems related to substance use disorders lead to serious consequences such as disruptions in family dynamics and a decrease in family functionality? Is there a need for comprehensive support systems to address the emotional, social, and health-related challenges faced by family members affected by substance use disorders? Is identifying what families experience to support caregiving family members and contribute to the recovery processes of patients a priority in social sciences? Do families experience various mental, social, psychological, and behavioral reactions to the loss of a family member? What is the importance of adopting a holistic perspective and a psychosocial approach in grief work to understand these reactions? Do professionals (such as social workers, child development specialists, sociologists, psychologists, etc.) need to look at grief processes from a broader lens and work as a team? Is it important for those working in these fields to know the relevant theories and approaches and to consider them according to the social structure, group/minority, culture, and countries in which families are situated? Is there a decline in individual religiosity levels today? What are the factors affecting the transmission of religious values between generations? What is the significance of familial factors that affect the transmission of religious values, such as parents' levels of religiosity, the roles family members outside the parents play in the religious socialization process, the quality of relationships within the family, the traditional family structure, parenting style, and the decisive impact of the family on secondary socialization?

This book focuses on discussing all these inquiries related to the current problems of the family. Moreover, understanding the social and individual can only be achieved by understanding the family and knowing the problems of family relationships, as almost everyone has a whole or fragmented family.

It is believed that this book will provide a new perspective not only to those interested academically but also to those interested in public discourse, students, and those who engage in academic work. The young scholars contributing with their articles to this study aim to contribute to a better understanding of the various dimensions of the family by addressing them in their theses and academic research. Additionally, the researchers presenting their work in this book, who work in three different fields of social sciences and generally in doctoral and

master's studies, have provided a beautiful example of academic collaboration and contributed to the formation of a vibrant academic community.

We owe our gratitude to our esteemed colleagues who made valuable contributions to this collaborative work, which emerged after a year of effort. We also extend our thanks to Pegem Academy and Mr. Servet Sarıkaya for their support during the publication process of this book. We hope that readers will gain in-depth, enjoyable, and critical insights into how different fields view the family and the changing journey of the family through this book.

Nurgün OKTİK

23.08.2024

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

Editörler: Prof. Dr. Nurgün OKTİK - Dr. Öğr. Üyesi Esra ELMAS ÖKTEM

1. Bölüm: Aile, Evlilik ve Boşanma Üzerine

Prof. Dr. Nurgün OKTİK, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-4910-9464

2. Bölüm: Türkiye’de Değişen Aile Algısı; Üç Kuşak Aile Anlatısı

Zeynep EKŞİ

ORCID No: 0000-0003-2009-7375

3. Bölüm: Ailenin Büyüme Yolculuğu: Partnerlikten Ebeveynliğe

Dr. Öğr. Üyesi Esra ELMAS ÖKTEM, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-3517-6607

4. Bölüm: Tarihin ve Erkekliğin Gölgesinde Babalık

Arş. Gör. Necati ENÖZ, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-4275-9130

5. Bölüm: Dijital Dünya ve Aile

Arş. Gör. Feyza Nur PÜSKÜLLÜ, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-7869-2455

6. Bölüm: Aile ve Çocuğun Tarihsel Süreçteki Değişimi

Doktora Öğrencisi Sibel KAYA KUŞTEMİR, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-0987-1876

7. Bölüm: Yaşam Boyu Kardeşlik

Arş. Gör. Selin TAHMAZOĞLU, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-8687-3018

8. Bölüm: Denge Arayışı: Ailede Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Arş. Gör. Ezgican MERAL, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-2498-3905

9. Bölüm: Bağımlılıkta Aile İlişkileri

Dr. Öğr. Üyesi Beyza Nur KAYTAZ YILMAZ, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-9752-8877

10. Bölüm: Nesillerarası Dini Değer Aktarımını Etkileyen Faktörler

Arş. Gör. Muhammet Fatih ARDIÇ, Maltepe Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-9844-7115

11. Bölüm: Ailede Kayıp ve Yas

Öğr. Gör. Kübranur GÖRMÜŞ, Sinop Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-9832-4430

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Preface.....	vi
Bölümler ve Yazarları.....	ix

1. BÖLÜM

AİLE, EVLİLİK VE BOŞANMA ÜZERİNE

Giriş.....	1
Modern Toplumda Aile.....	2
Evlilik.....	9
Boşanma.....	12
Sonuç.....	14
Özet.....	15
Kaynakça.....	16

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN AİLE ALGISI; ÜÇ KUŞAK AİLE ANLATISI

Giriş.....	19
Ailenin Geleceğine İlişkin Söylemler.....	24
Türk Aile Yapısı.....	25
Analiz Nesnesi Olarak Kuşak Kavramı.....	28
Yöntem.....	31
Araştırma Modeli.....	31
Araştırma Alanı ve Örneklem.....	31
Bulgular ve Tartışma.....	31
Sonuç.....	36
Özet.....	37
Kaynakça.....	38

3. BÖLÜM

AİLENİN BÜYÜME YOLCULUĞU: PARTNERLİKTEN EBEVEYNLİĞE

Giriş.....	41
Sistem Olarak Aile.....	43
Çift İlişkisi	45
Büyüme Sancıları: Ebeveynliğe Geçiş.....	47
Yolculuğu Keyifli Hale Getirmek.....	52
Özet	54
Kaynakça.....	55

4. BÖLÜM

TARİHİN VE ERKEKLİĞİN GÖLGESİNDE BABALIK

Giriş.....	59
Çocuğun Değeri ve Aile Değişimi Kuramı	61
Değişen Babalık	68
Tartışma	73
Sonuç Yerine.....	74
Özet	75
Kaynakça.....	76

5. BÖLÜM

DİJİTAL DÜNYA VE AİLE

Giriş.....	81
Dijital Göçmenler, Dijital Yerliler ve Dijital Melezler	81
İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları	84
Dijital Ebeveynlik	89
Dijital Okuryazarlık	92
Farkında Olma	92
Kontrol Rolü	93
Etik Olma	95
Yenilikçi Olma	95
Dijital Ortamlarda Mahremiyet	96
Özet	98
Kaynakça.....	99

6. BÖLÜM

AİLE VE ÇOCUĞUN TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ

Giriş.....	103
Ailenin Tanımı ve İşlevleri.....	103
Aile ve Çocuğun Konumu.....	104
Aile ve Çocuğun Paradigma Değişimi	107
Çocuk ve Oyun.....	111
Oyunun Paradigma Değişimi	114
Sonuç ve Tartışma	116
Özet	120
Kaynakça.....	120

7. BÖLÜM

YAŞAM BOYU KARDEŞLİK

Giriş.....	123
Kardeşe Psikanalitik Bir Bakış	123
Yetişkin Olma Çabasında Kardeşlik	127
Yetişkinlikte Kardeşlik	131
Yaşlılıkta Kardeşlik.....	134
Sembolik Kardeşlik	137
Özet	139
Kaynakça.....	140

8. BÖLÜM

DENGE ARAYIŞI: AİLEDE TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Giriş.....	143
Toplumsal Cinsiyet Kavramı: Kavramsal Karmaşalar	144
Toplumsal Cinsiyet Tarihi: Kökenlerini ve Ailedeki Durumunu Anlamak.....	145
Ataerkinin Kökenleri	146
Ailede Toplumsal Cinsiyet Olgusunun Tarihsel Süreci.....	147
Ailede Geleneksel Cinsiyet Rollerini: Nedenleri ve Sonuçları.....	152
Ailede Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dair: Uluslararası ve Ulusal Alan Yazından Araştırma Örnekleri.....	154
Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Gelişimi.....	156

Çocuklara Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Kazandırmak	157
Araştırma Örnekleri	158
Çocuklara Yönelik Animasyonlar ve Toplumsal Cinsiyet	159
Aile İçi pratikler ve Uygulamalar: Neler Yapılabilir?	160
Son Söz.....	162
Özet	162
Kaynakça.....	163

9. BÖLÜM

BAĞIMLILIKTA AİLE İLİŞKİLERİ

Giriş.....	167
Madde Kullanım Bozuklukları	167
Kime Aile Denir?	168
Herkesin Paylaştığı Bir Sorun Mu?	168
Kimler Daha Çok Etkileniyor?	169
Aileler Hangi Açılardan Etkileniyor?	170
Damgalama	170
Sosyal Sorunlar	171
Sağlık Sorunları	172
Bağımlılığın Aile İlişkilerine Etkisi Nedir?	173
Madde Kullanım Bozukluğu ile Aile İlişisini İnceleyen Kuramlar Nelerdir?.....	174
Aileler Yardım İstiyor mu?	175
Aileler Tedaviye Dahil Ediliyor mu?	176
Sonuç.....	177
Özet	177
Kaynakça.....	178

10. BÖLÜM

NESİLLERARASI DİNİ DEĞER AKTARIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Giriş.....	187
Kavramsal Arka Plan	188
Sekülerleşme Tartışmalarının Kısa Bir Hikayesi	188
Klasikler	189
Klasik Sekülerleşme Teorisi	191

Dindarlık	195
Dindarlık Nasıl Ölçülmeli?	195
Dindarlığın Kaynağı	196
Nesillerarası Dini Değer Aktarımını Etkileyen Faktörler	199
Ailesel Faktörler.....	199
Ebeveynlerin Dindarlık Seviyesi	199
Ailenin Yapısı.....	201
Kanallama/Yönlendirme Teorisi (Channeling Hypthesis)	202
Mensup Olunan Dine Bağlı Faktörler	204
Mensup Olunan Dinin veya Mezhebin Karakteristiği	204
Mensup Olunan Dinin veya Mezhebin Toplum İçerisindeki Statüsü	205
Sonuç.....	208
Özet	209
Kaynakça	209

11. BÖLÜM

AİLEDE KAYIP VE YAS

Giriş.....	213
Ölüm, Kayıp ve Yas	214
Ailede Yasın Etkileri.....	216
Ebeveynler Açısından Görülen Etkileri	217
Çocuklar Açısından Görülen Etkileri.....	218
Kardeşler Açısından Görülen Etkileri	218
Ailelerle Çalışmada Yas Sürecine Yönelik Önemli Kuram ve Yaklaşımlar	219
Bağlanma Kuramı ve Yas.....	219
Aile Sistemleri Kuramı ve Yas.....	221
Sembolik Etkileşim Kuramı ve Yas	222
Kübler-Ross'un Yas Modeli	223
Görev Kuramı ve Yas	224
Özet	225
Kaynakça.....	226

İngilizce Özetler.....	231
-------------------------------	------------

Editörler ve Yazarlar Hakkında.....	243
--	------------

1. BÖLÜM

AİLE, EVLİLİK VE BOŞANMA ÜZERİNE¹

Prof. Dr. Nurgün OKTİK, Maltepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-4910-9464

Giriş

Son yıllarda en fazla tüketilen kavramlardan birisi de globalleşme ya da küreselleşmedir. Dünyanın daha önce olduğundan daha yüksek derecede birbirine bağlı olması anlamına gelebilecek bu kavramın toplumlar ve bireyler için en önemli yanı hareketliliktir. Globalleşmenin en çok çalışılan yanı, ülkeler arasında ticaret, ürün, teknoloji, iletişim ve bilginin geçişini kolaylaştırmasıdır. Globalleşmeyle birlikte ortaya çıkan bu hareketliliğin toplumları ve toplumun en küçük birimi olan aileyi de etkilemesi kaçınılmazdır. İş olanakları nedeniyle insan hareketliliğinin arttığı bu süreç göçlere ve zaman zaman da kitlesel göçlere neden olmaktadır. Küreselleşmeyi ele alırken daha çok mal ve hizmetler bağlamında ele almak gelenek olurken bireylerin yaşamlarını ve aile yaşamlarını ne boyutta etkilediği tartışma konusudur. Küreselleşmenin çıkışında üretim ve tüketim ilişkileri ağırlıktayken bu gün bireysel ve kitlesel göçlerin sürdüğü, değer sistemlerinin ve kültürün dönüştüğü bir dünyadan söz ediyoruz. Kentlere ve sanayi bölgelerine gerçekleşen gönüllü ya da zorunlu göçler bu süreçle birlikte daha güvenli, refah payı daha yüksek ülkelere doğru yönelmiştir. Sonuç olarak bu göçlerin en çok etkilediği kurum aile kurumu olmuştur.

Ailenin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bununla birlikte evlenme ve boşanma tarihsel süreç içerisinde önemli değişim göstermiştir. Ailenin yapısını belirleyen birlikte yaşam ve evlilik. Aile birliği iki insanın birbiriyle bir akit doğrultusunda yaşamı kurmasıyla başlayan bir süreçtir. Çekirdek ailenin temelini oluşturan evlilik bağı ya kendi aralarında ya da dışardan evlat edinme yoluyla çocuk yaparak, görece olarak birlikte yaşamaları veya bir topluluk içinde varlıklarını sürdürmeleri ailenin gelişimini sağlamaktadır.

¹ Bu bölümde Aile konusunda yazılanların bir kısmı 2018 yılında hazırlanan Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar kitabının s. 1-31 bölümlerinin güncellenmiş şeklidir. (N. Oktik & H. Ü. Reşitoğlu içinde, Aileyi Anlamak. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık Ankara.

Modernleşme ile birlikte bireylerin yaşamında sığınacak en önemli liman olan aile, evlilik ve boşanma olguları sosyal değişme sürecinde sorunlu alanlardan birisiyken bu gün aile kavramını yeniden sorgulamak konumundayız. Evlenme ve boşanma, son yıllarda, küreselleşme ve yoğun göç dalgasına uğrayan ülkelerde aile yaşamını derinden etkilemektedir. Bu dönemde boşanmalarda görülen hızlanma da tartışılması gereken temel sosyolojik alanlardan birisi olmuştur. Bu bölümde genel olarak modernleşme ve küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan aile ve evlilik yapısına kısaca değinilerek ardından günümüzde ailedeki sorunlar ve boşanma olgusuna bakılacaktır.

1. Modern Toplumda Aile

Aile kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir bütünlüktür. Bu yapı toplumun sürdürülmesinde temel yapı taşıdır (Oktik, 2018, s.2). Aile olmak ve aileyi sürdürebilmek oldukça zor olmasına rağmen, modern toplumun vazgeçilmezidir. Toplumun sürdürülmesini sağlayan bu örgütlü sosyal yapı bireylerin beslenme, barınma ve korunma, sağlıklı yaşama eğitme, yetiştirme, kişisel gereksinimlerini karşılama ve haklarını öğretme gibi karmaşık bir bireysel işleve sahiptir. Ayrıca tarih boyunca evrensel olarak tüm toplumlarda nesli sürdürmek, yeni nesle kişilik kazandırmak, duygusal doyum sağlamak, insani duyguları öğretmek de ailenin temel işlevlerindedir.

Ailenin üreme işlevindeki en hassas konu çocuğun dış dünyaya açılmasını ve sosyalleşmesini sağlamasıdır. Yeni yetişen neslin sosyal çevreye uyumu, benzer özelliklerini taşıdığı gruplarla etkileşimini sağlayan aile toplumda var olan düzenin taşıyıcısıdır. Eşitlik, özgürlük, adalet, liyakat, nezaket, saygı, dürüstlük sevgi, saygı, hoşgörü, adalet, kardeşlik, yardımlaşma, doğruluk, çalışkanlık, misafirperverlik, şefkat ve vicdan gibi değerler yeni nesillere aktarılması gereken yüksek değerleri modern eğitim sistemi ile birlikte aktarımını aile sağlar. (Oktik, 2022, s.220-225).

Düzenin sürdürülmesi için toplumsal bütünlüğün sağlanması gerekir: Bu nedenle bütünlüğün sürdürülebilmesi için kontrol gerekli ve zorunludur. “Kontrol, bireyin sosyalizasyon sürecinde, bireye toplumdaki kuralların öğretilmesi ve neyin toplumca onaylandığı neyin onaylanmadığının ailede başlayan ve gittikçe genişleyen halkalar şeklinde süreçsel olarak anlaşılır kılınmasıyla mümkün olur” (Oktik, 2003: 4 akt Oktik 2023, s. 220-225). Bu nedenle, aile, tarih boyunca yeni yetişen nesle ilk ivmeyi veren önemli bir yapıdır. Burgess ve Locke’un (The Family-1953), “...evlilik, kan bağı ya da evlat edinme yoluyla bağlanmış bir evde birbirleriyle ilişki ve etkileşimde bulunan karı-koca, anne-baba, erkek kardeş, kız kardeş gibi saygın sosyal rolleri üstlenen ve ortak kültürü oluşturan grup” olarak

tanımladığı aile tanımı hala geçerliliğini sürdürmektedir (Burgess, E. ve Locke, H., 1953, s. 7-8 akt. Oktik, 2018,s.3)

Aile dediğimiz sosyal kurumu oluşturan birlikte yaşam ve evliliktir. Sosyolojide aile içerisinde yetkinin dağılımı ve egemenliğin ana veya babada olması da ailenin yapısını etkiler. Baba egemenliğine dayalı ataerkil (patriarkal), ana egemenliğine dayalı anaerkil (matriarkal) ve ana ve babanın eşit egemenliğine dayalı eşitçilik (egaliter) aile olmak üzere üç aile tipolojisi vardır. Aile türlerine göre geniş, çekirdek ve geçişli aile tipi olarak betimlenirken, bu gün çözülen aile, tek ebeveynli aile, gay ve lezbiyen aileler de bu tanıma eklenmiştir. Ayrıca kadın ve erkeğin rollerinin belirlendiği aile, modern toplumun sürdürülmesi için önemlidir (Oktik, 2018, s.11).

Modern aile mükemmel bir kurum olmasa da on dokuzuncu yüzyılda Almanya ve İngiltere'den bir orta sınıf aile tipi olarak çekirdek aile ortaya çıkarak dünyaya yayılmıştır. (Berger ve Berger, 1983), bu aile tipinin özelliği çocuk merkezli olması ve ailenin temelini çocuğun oluşturması olarak kabul ederken bu aile yapısına burjuva aile yapısı demektir. Bu aile tipi günümüze kadar devam etmiş ve katı ahlaki değerleri olan, ekonomik başarının merkeze alındığı dindar bir kurumdur. Aile çocuklara ahlaki değerlerin önemini, büyüklere ve konumlarına saygıyı öğretir (Oktik, 2018, s.12).

Sistem için bir dayanak olan aile kurumu bireyin yabancılaşmasını öteleyen bir yapı olarak kabul görürken zaman zaman da stres üreten bir yapıya dönüşebilir. Örneğin Zaretsky (1976), sosyal bilimlerde ailenin “özel ve mahrem” yaşamın bir masal olduğunu ve ekonomik yapının aileyi doğrudan etkileyen bir işlevi olduğunu belirtir. Bu nedenle ekonomiden koparılarak bireylerin yaşamında doyum ve sevgiyi bulduğu yer olarak betimlenen ailenin de bir yanılsama olduğunu vurgular (Akt Oktik vd. 2018: 16).

1980'lerde başlayan aile eleştirilerinin çoğunda sistemsel eleştiriler söz konusudur. Dobash ve Dobash (1981)'in yaptığı çalışmalarda kapitalizmin, ucuz işçi ürettiği için, aileyi temel bir metadır ve çocuklar ailede otoriteye uyumlu birer birey olmayı öğrenirler. Böylece temel oluşur ve uyumlu, boyun eğen işçi sınıfı sistem için oluşturulur. Dobash ve Dobash (1981), İskoçya'da aile içi şiddet konusunda yaptıkları araştırmada ailede çocuk ve kadınların yoğun bir şiddete maruz kaldığı ailenin şiddeti üreten bir kurum olduğunu ailenin, şiddet uygulayan, taciz ve tecavüz eden olduğunu iddia ederler (Dobash ve Dobash,1981 akt, Oktik, 2018, s.14).

Feminist sosyolog, Germaine Greer (2000), patriyarkal toplum yapısının kadını hapsedtiğini ve kadının kız evlat, eş ya da anne olarak ezildiğini vurgular. Gre-